

Sieci wymiany książek i powstawanie wspólnot czytelniczych w późnym antyku

W latach 393/394 dwóch rzymskich dżentelmenów, a zarazem chrześcijańskich intelektualistów, Paulin z Noli i Alipiusz z Tagasty, wymieniało listy o książkach. Paulin dziękuje za otrzymany egzemplarz dzieła Augustyna z Hippony, Alipiusz prosi natomiast, by przyjaciel wyszukał mu rzadką kopię słynnej kroniki historycznej. Korzystając z kontaktów w Rzymie, Paulin znajduje egzemplarz. Woluminy podróżują z miasta do miasta i (niekiedy wielokrotnie) przekraczają Morze Śródziemne. Księgozbiory są przeszukiwane w poszukiwaniu rzadkich tytułów, teskty są pracownie kopiowane przez skrybów, poprawiane z błędów, oprawiane i przesyłane do kolejnych odbiorców. Tworzenie nowych idei, wymiana myśli, rozpowszechnianie nowych gatunków chrześcijańskiej literatury, spory o kształt doktryny i promowanie nowych wartości religijnych – to wszystko nie mogłoby mieć miejsca bez złożonych materialnych i społecznych mechanizmów kształtujących późnoantyczną kulturę czytania. Projekt ten ma na celu zbadanie społecznych sieci wymiany książek oraz kulturowych uwarunkowań czytania i pisania w IV i V wieku, w epoce, gdy życie intelektualne coraz bardziej podporządkowywało się celom duchowym, poszukiwaniu prawdy oraz jej ustalaniu w autorytatywnych formułach, takich jak wyznania wiary. Jednocześnie sposoby rozpowszechniania książek coraz silniej opierały się na osobistych więziach między ascetami, mnichami i duchownymi, utrzymywanych przez listy i podróże, oraz na klasztornych i kościelnych księgozbiorach, podczas gdy rynek książki, koła filozoficzne, szkoły i biblioteki o publicznym charakterze schodziły na dalszy plan.

Badanie sieci autorów i czytelników oraz mechanizmów obiegu książki pozwoli także odświetlić rolę, jaką w tym systemie odgrywali ludzie na dole społecznej hierarchii, obecnie wciąż często pomijani w narracji historycznej: skrybowie, notariusze, rzemieślnicy książki, kurierzy udający się niekiedy w dalekie podróże z listami i kodeksami do przekazania. Wiele z tych osób to niewolnicy lub byli niewolnicy, a ich wkład w produkcję intelektualną tradycyjnie był niedoceniany, a nawet zupełnie pomijany. Podkreślenie ich istotnego miejsca w sieci publikacji i wymiany daje szansę na właściwszą ocenę ich roli.

Treść książek była bezpośrednio dostępna tylko dla mniejszości potrafiącej czytać, jednak myśli i koncepcje wypracowane w tekstach wpływały w IV i V wieku na życie, wiarę i praktyki religijne szerokich warstw społecznych. Dlatego projekt, badając transmisję tekstów, będzie również analizował sposoby, w jakie ich treść i znaczenie mogły docierać do osób niewykształconych, zwłaszcza w kontekście katechezy, kultu, świąt i interakcji duszpasterskich.